

Az alföldi betyárromantika Történetek a betyárvilág korszakából XXIV.

Az én lelkembe is belopta aranyhamvas vízilíliomjait az ős-rét. Vadász urak, csinbókos hajú pásztorok, katonaviselt öreg cselédek beszédeiből a nádrengetegbe süppedt réti tanyákon, az éjszakai borulattól fekete felhőlepelbe takart nagy pusztai legelők rejtelmes pásztortüzeinél kezdett érdeklődésre ébredezni és az Alföld titokzatosságával benépesedni képzeletem... Ezeket a mesélgető alakokat, ezeket a szűz érzéseket, ezeknek a pusztán átélt éjszakáknak bűvös színhullámain, a réti nádrengetegnek mélységes zengésű, titkos felhangokkal borzongató ős melódiáit lelkemben elnyomni, emlékezetemből kitörölni többé nem lehet. Az én magános életem csupán kis talyigakerék-nyomásnyi, de bekanyarogja az alföldi őspusztát, benne süppedezik az ingoványával minden idegent fenyegető ősrétben.

Jeles pandúrt többet is ismertem. Az igazi nagy betyárok közül egyszer a Rózsa Sándor elvénhedett, szörnyű óriás és kegyetlen hírű alvezérét, az öreg Veszelka Tónit láttam a szegedi hetipiacon. A rettenetes nehéz csizmáival, szúrós szemére húzott fekete juhbőr kucsmájával olybá tűnt fel ez a hallgatag, zárkózott pusztai óriás, akinek útjából még ekkor is borzongva lépett félre a hetipiac népe, mintha csak valami fekete kőből faragott pogány bálványszobor elevenedett volna meg és indult volna el pozdorjává gázolni az emberi lelkek nyugalma? ... Az öreg betyár Veszelkán túl a régi híres betyároknak már inkább a regéjük, a regényök csapódott hozzám merészen nyilazó szárnyasúhintással, mint az éjszakákból kibontakozó fekete madarak. Borzongató vijjongással alighogy feltűnnek, nyomukat máris eltemeti a sötét felhős éjszaka... Ó, az én betyárim ritkán hunytak el úgy vízszintesen, mint a fegyházból kiszabadult, a váradi szőlőkben holtáig vezeklett öreg betyár, *Dobos Gábor*, aki az én gyermekéveimben Bihar, Hajdú, Szabolcs, Szatmár vármegyék sok százezernyi népét izgatta gyilkolások vérharmatjával is bemocskolt vakmerő rablótámadásaival. Akkoriban a vásárokon ponyva rigmusokat árultak és gajdoltak a Dobos Gábor bandájáról. Maga Dobos tulajdonképpen kerülte a gyilkolást (ennek következtében menekült az akasztófától is), hanem

Onyalka

nevű oláh betyárcinkosa volt az igazi kérlelhetetlen, kegyetlen, vérengző fenevad.

A gavallér *Sós Pistáról*, a délceg szegénylegényről megható regények támadtak. A „jóindulatú” betyárnak az orgazdái dús vagyont szereztek, némelyiknek az ivadéka kastélyban uralkodik. A gavallér betyárt a „számadója” züllesztette el. Sós Pista, a délceg betyár titokzatosan, kivert vadként pusztult el. Éjszakai lesből a Tisza-parton lőtték agyon, állítólag asszonyi kéz okozta vesztét. Még 1848 előtt a nyíri rónákon nem utolsóbb legény volt a nemesi eredetű

Gesztely, másként *Gesztén Jóska* sem, ez a neveze tudniillik betyár neve volt neki. A kállói „kettős börtön” sem fogott ki ezen a magyar vasgyúron, pedig a „kállai kettős”-tól rettegetek a pusztáknak a legelszántabb fiai is, abba a tömlőcbe két ember éppen csak hogy befér. Ide mezítláb zárták a betyárt. A padlója élére állított és

Írta: Móricz Pál

2023. november 20. hétfő, 00:00 - Módosítás: 2022. november 04. péntek, 12:04

leszegezett lécekkel volt kirakva... A láncravert betyár le sem ülhetett, sajgó meztelen lábával kínjában csak tipegett, topogott, kapkodta lábait a léccélról, ezért mondják a nekiszilajult táncolókról, hogy: „*eljárta a kállói kettőst, – elropta a kállói kopogóst*”

.

A dobi származású Gesztely Jóskán a kállói kettős sem fogott ki. A táblabírák, amikor a kállói vármegyeházán vallatták és *Zsíros Pista* nevű cinkostársa szembemondta dolgait, Gesztely lecsavarta kezéről a nehéz bilincset, úgy ütötte arcul Zsírost, hogy az menten a földre bukott. Viszont a népszerű Kállay alispán négyesfogatát, amelyen a vármegyeház udvaráról meglepetésszerűleg elhajtatott, – visszaküldte. Válláig leért a Gesztely Józsi koromfekete haja, a búsongós nótáját a szabolcsi kúriákban is dalolták. Néhai Kállay Andris bátyánk, Szabolcs vármegyének későbbi nagy főispánja, öklömnyi-gyerek korában a napkori kúria diófa-asztaláról dalolta a vendégeknek:

Gesztely Józsi a csárdában

Maga iszik a korcsmában,

Piros kendő a kezében,

A babája az ölében...

Gesztely Jóska különösen a gazdag papoknak és a zsidóknak volt a réme. Az egyik legenda szerint, ezt a Kállay András jellemzése szerinti „gyönyörű betyárt (aki nem lopott soha, csak rabolt, aki nem gyilkolt soha, csak ölt, aki nem futott meg soha, inkább lelővette magát üldözői által)” egy vámospércsi kis pásztorkunyhóban lőtték le a zsandárok. Más hagyomány a geszterédi erdőt jelöli meg a Gesztely Jóska erőszakos halála színhelyéül, e másik hagyomány szerint is agyonlőtték Jóskát, de a Gesztely Jóskát sirató-nótából meg inkább arra lehet következtetni, hogy felakasztották. Azt mondja ez a nóta:

Gesztely Józsi temetője.

Kinn van a lába belőle,

Hideg eső esik rája,

Megfázik a lába szára...

Ennek az eredeti betyárnótának érdekes kiegészítésül és magyarázatául szolgál az alábbi szokás... A kivégzett betyárok testét az újabb akasztásig fennhagyták a bitófán, csak amikor a betyár teste magától leszakadt az akasztófáról, földelték el az akasztófa tövében, csak úgy tél-túl... A tiszadobi nemes atyafiság különben akár a vámospércsi pásztorkunyhóban, akár a geszterédi erdőben, akár a kőlábas kállói nagy akasztófánál történt a Gesztely Jóska pusztulása, nem hagyta idegenben porladni a nagyerejű híres betyár testét. Felásták, hazavitték s a többi nemes atyafisága mellé eltemették a tiszadobi öreg református temetőben. Fekete nagytiszteletű úrtól, a tiszadobi reformátuslelkésztől tavaly hallottam, hogy a híres betyár sírját még ma is kegyeleletesen gondozzák, minden évben virágoktól díszes, virágoktól kedves a Gesztely Józsi sírja.

*

Érdekes, hogy a betyárok legendái mindig színesebben, élénkebben foglalkoztatták népünket, mint maguk a pandúrok. Száz, meg ezer nóta örökíti a híres betyárokat, a pandúrokról a mesélgetések közben is kevesebb szó esik, nemhogy nótáznának felőlük. Pedig a mi betyárkergető vén csendbiztosaink, darutollas pandúrjaink kemény lovasvitézek voltak ám. A halállal játszottak minden határjárásnál, node az ő bőrük sem volt soha selymes. A pandúrok a halódó pusztai életnek utolsó portyázói voltak. A csendbiztosok közül, a híres pandúr-komisszárosok vitézi rendjéből jómagam is ismertem néhányat. A füstös, cigányképű debreceni *Barcza Dani*, szabolcsi *Vay Gyurka*, bihari *Osváth Pál*, zempléni *Vajthó Pali*, aradi *Ritt Józsi*, szegedi *Somogyi Jóska*,
,
Daróczy Pál
, kisteleki
Klemm Jusztin

Írta: Móricz Pál

2023. november 20. hétfő, 00:00 - Módosítás: 2022. november 04. péntek, 12:04

, hajdúsági

Farkas Berci

komisszárosoknak regényességben, jellemfejlesztő tanulságokban gazdag pusztázó élete igazi lovagtörténetek voltak. Idegen nyelvről, idegen népek életéből átültetve, érdekelnének mindenkit, de mert csupán magyar küzdések hősei voltak, elfelejtette őket mindenki. Csak gúnnyal, lekicsinyléssel, eltorzító, durva valótlanságok keretében rángatják elő és a sárba emlékezetüket, hiszen az egyik írótlás – bizonyny az érdekesség fokozása végett – derék magyar csendőreinket is az amerikai

„cow-boy“

-okkal vontak egy kalap alá. Persze, az ilyen írók nem tudják, vagy legalább is nem akarják tudni, hogy a magyar pusztázó élet története régibb hajtású, mint a bőrnadrágos, simára nyúzott arcú amerikai csikóslegényeké... A mi derék csendőreink élete, szokásai – bár a más korhoz idomultan – a régi vitézi idők nyomán alakultak ki, a régi pusztázó magyar virtusokat örökítik tovább. Ha azonban a magyar erő, a magyar eredetiség megnyilvánulását kell elismerni, vagy éppenséggel még méltatni is, az sokunknak mindjárt nem érdekes. Az érdekes világ, az értékes élet sokunk előtt legalább is Párizs város szemétdombjainál kezdődik.

Forrás: A Magyar Detektív 1928. III. évfolyam, 12. szám. 25-27.